

А. П. Шумейко

ад'юнкт (штатний) науково-організаційного відділення
Військовий інститут
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА-ПСИХОЛОГА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ Й АРМІЙ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

У статті проаналізовано психологічні чинники формування іміджу офіцера-психолога у військових вищих навчальних закладах України. Виявлено суттєві взаємозв'язки мотивації до досягнень у військовій діяльності й значущих особистісно-професійних характеристик офіцерів-психологів. Розширено та доповнено уявлення про поняття професійного іміджу. Розглянуто структуру іміджу майбутнього офіцера та найбільш суттєві мотиваційні чинники його формування. Здійснено порівняльний аналіз мотиваційних чинників формування іміджу офіцерських кадрів Збройних Сил України й армій зарубіжних країн у вищій школі.

Ключові слова: імідж офіцера-психолога, професійний імідж, мотивація до військової діяльності, ідентифікація, Збройні Сили України, збройні сили зарубіжних країн, імідж армії, співпраця з НАТО і ЄС.

Постановка проблеми. Згідно з армійськими стандартами високо розвинутих країн в сучасних воєнних умовах на сході України не вистачає військових психологів. На думку багатьох вчених, зокрема О.М. Кокуна, Н.А. Агаєва, В.В. Остапчука [1; 2; 3; 5], перебування військовослужбовців під впливом затяжного бойового стресу й особовий склад Збройних Сил країни потребують кваліфікованого психологічного супроводу, гарантованого професійною компетентністю військового психолога як вагомим складником його професійного іміджу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості становлення професійного іміджу майбутнього офіцера Збройних Сил України, в тому числі й іміджу армії, досліджували такі українські вчені, як Н.А. Агаєв, В.І. Алещенко, М.В. Герасименко, О.П. Ковальчук, О.М. Кокун, І.О. Пішко, Л.М. Карамушка, С.А. Кубіцький, Є.А. Литвиненко, Н.С. Лозінська, С.Д. Максименко, В.В. Ткаченко, А.П. Шумейко та інші. В зарубіжних країнах цю проблему вивчали П. Берд, С. Блек, Е.Н. Богданов, К. Спенсер, М. Спіллейн та інші.

Особливості формування професійно значущих якостей практикуючих психологів як вагомий іміджевий складник у процесі їх професійного становлення описували Г.С. Абрамова, Н.А. Амінов, О.Ф. Бондаренко, Ю.М. Ємельянов, О.П. Саннікова, Н.Ф. Шевченко та інші. Мотивацію до професійної діяльності і професійне становлення особистості в особливих умовах діяльності описують К.О. Абульханова-Славська, Г.С. Грибенюк, Л.М. Дунець, С.С. Занюк, М.С. Корольчук, Г.В. Ложкін, А.К. Маркова, Є.М. Потапчук, В.А. Семиченко, С.О. Філіпов та інші.

Виділення невіршених раніше частин проблеми. В навчальних програмах з підготовки

майбутніх офіцерів-психологів вищими військовими навчальними закладами України слабо розкрито питання психологічного забезпечення формування їхнього іміджу. Крім того, в психологічній літературі [10] зазначено, що недостатньо вивчається становлення іміджу воєнного психолога-професіонала в особливих умовах діяльності. Безумовно, ці факти підкреслюють актуальність дослідження особливостей та психологічних чинників формування іміджу майбутнього офіцера Збройних Сил України, а також провідних країн світу з урахуванням досягнення співпраці з ними у сфері військової освіти задля успішної підготовки українських офіцерів-психологів.

Мета і завдання статті полягає у порівняльному психологічному аналізі теоретичного дослідження мотиваційних чинників формування іміджу офіцера-психолога ЗСУ та збройних сил зарубіжних країн; виявленні суттєвих взаємозв'язків мотивації до досягнень у військовій діяльності й значущих особистісно-професійних характеристик офіцерів-психологів.

Виклад основного матеріалу. У психологічній літературі [9] поняття «імідж» (від англ. image – образ, престиж, репутація) увійшло в науковий обіг багатьох країн наприкінці 80-років ХХ століття. Імідж командира курсантського підрозділу – це емоційно-забарвлений й соціально-значущий образ офіцера, що має характер стереотипу, який склався в свідомості його соціального оточення та впливає на поведінку як самого офіцера, так військового середовища.

Теоретичний аналіз літератури [2; 3; 4; 6; 7; 9; 10; 12] показав, що формування іміджу майбутнього офіцера-психолога ми розглядаємо як процес особистісного й професійного становлення

курсанта під впливом зовнішньо організованих мотиваційних чинників військового іміджетворення, що підвищує його конкурентноспроможність та забезпечує успішне функціонування в особливих умовах діяльності.

Як вже зазначалося вище, збройний конфлікт у східних регіонах України зумовив потребу системи освіти країни в підготовці більш кваліфікованих військових психологів, готових до управління підрозділами в бойових умовах та спроможних своїм професійним іміджем викликати довіру в населення й військового середовища з метою стабілізації складних соціальних ситуацій. До того ж розгортання воєнних дій в багатьох країнах світу потребує формування інтегрованого образу військового психолога під впливом міжнародного інституту Паблік рилейшнз збройних сил у США, Англії, Німеччині, Франції, Ізраїлі, досвід функціонування якого вимагає ґрунтовного вивчення з метою подальшого впровадження його у військову освіту України.

На реформування Збройних Сил України впливає співробітництво з НАТО у підготовці військових кадрів. Так, підготовка офіцерів як у зарубіжних країнах, так і ЗСУ забезпечується активною участю військовослужбовців у миротворчих операціях, у процесі спільних військових навчань та соціально-психологічних тренінгів. У зв'язку з цим формування позитивного іміджу психолога-офіцера як військового управлінця є вагомим завданням військової політики України. Покращення професійного іміджу українського військового загалом можливо завдяки «удосконаленню системи кризового планування та впровадження стандартів управління військовими, прийнятих у державах – членах НАТО» [8, с. 43]. Професійне становлення курсанта-психолога на належному рівні може забезпечити воєнну безпеку як військовому середовищу, так і населенню. Для цього Україна буде інтегруватися у європейський простір, отримуючи досвід підготовки курсантів членами ЄС. Попри це, визначальними залишаються вітчизняні освітянські традиції «виховання в майбутнього військового людяності, доброти, чесності, гуманного ставлення до особи військового, стійкого захисника Вітчизни під час проведення планових психологічних занять та соціально-психологічних тренінгів» [8, с. 61–63].

Цікавим є загальновідомий науковий факт, що позитивний професійний імідж формується передусім у людей з високою мотивацією досягнень в діяльності, орієнтованих на особистісно-професійне зростання. Для таких суб'єктів професійний імідж є засобом досягнення професійного успіху. На думку багатьох зарубіжних психологів [2; 3; 4; 6; 7; 8; 9; 11; 12], формування іміджу офіцерських кадрів може значною мірою зумовлюватися внутрішніми психологічними чинниками, зокрема

мотиваційними. Мотивацію досягнення суб'єкта діяльності досліджено в працях Дж. Аткінсона, С.С. Занюка, М.Ш. Магомед-Емінова, А. Маслоу, Х. Хекхаузена та інших.

Психологічні чинники формування іміджу майбутнього офіцера-психолога розглядаємо як сукупність внутрішніх умов, які забезпечують процес взаємодії особистості офіцера-психолога і військового професійно-фахового середовища під впливом зовнішньої мотивації: військового навчання, ділових ігор, соціально-психологічних тренінгів тощо. Психологічні чинники формування іміджу майбутнього офіцера-психолога здатні покращити всі складники його структури: загальну культуру поведінки, дотримання норм службової етики, професійно-важливі якості, зовнішній вигляд. До того ж практичні психологи стверджують, що зовнішній образ військового, здатний викликати довіру в сприйнятті його іншими людьми, відображає і його внутрішній світ. Зовнішні соціальні ситуації військової сфери це насамперед відбиття почуттів, емоцій, страхів, сумнівів, тривог військовослужбовця, і це може позначитися на відображенні його реального іміджу, прийнятті відповідальних рішень у військовій сфері, що своєю чергою є вже складником іміджу армії, всього соціального інституту – збройних сил країни.

На думку А.П. Шумейко, концептуальна модель процесу формування іміджу офіцера має такі складники: середовище формування професійного іміджу військового, його ресурси, конкретні індивідуальні прояви професійного іміджу. Вчений вважає, що «ідеальний образ професіонала-психолога очима клієнта трансформується, й у цьому фільтрі головними залишаються: компетенції, професійний «Я – образ» психолога, особистісні властивості (самоповага, самодисципліна, людяність, патріотизм, активна громадська позиція, статусні характеристики, соціальні ролі й повноваження фахівця)» [12, с. 209].

Ціннісно-мотиваційними складниками іміджу офіцерів різних зарубіжних країн є значущі особистісно-професійні якості, окремими з яких є такі: в Ізраїлі – виховання високоінтелектуальної молоді, відданої ідеалам держави і готової служити їй; у США – формування і розвиток особистості американського військового – патріота США, мотивованого на самовдосконалення; в Англії і Франції – спонукання військових до патріотизму й миротворчої ролі в Західній Європі на демократичних принципах (що характерно і для ЗСУ); у Німеччині – формування гнучкого професійного мислення, проблемної свідомості, готовність до об'єктивної оцінки реальних подій (реалізм) [3; 6; 11].

Фундаментальним чинником формування іміджу майбутнього військового психолога Ізраїлю й США є передусім мотиваційний. Ізраїльська армія ЦАХАЛ (Сили оборони Ізраїлю) має надзви-

чайно високий позитивний імідж, оскільки займає найвище за рейтингом становище в суспільстві.

Соціально-психологічними іміджевими характеристиками особистості військової армії США є такі: оптимальний рівень професійної відповідальності, лідерські якості, які сприймаються іншими людьми фактично як харизматичні, патріотизм і відвага військових, належний рівень професійної підготовки, взірць доблесті й героїзму [1; 2; 6; 11].

У військовій освіті Німеччини застосовується практика психологічної адаптації майбутніх офіцерів до умов сучасних збройних конфліктів, а у Великобританії зовнішньо мотиваційні виховні впливи набувають особистого характеру, внаслідок чого відбувається індивідуалізація формування морально-бойового духу.

Загалом морально-психологічна підготовка майбутніх офіцерів у вищих навчальних закладах країн НАТО здійснюється за єдиним зразком, проте з урахуванням національних особливостей тої чи іншої країни. Головним критерієм ефективності військової підготовки офіцерів-психологів країн НАТО є те, що після закінчення навчального закладу вони здають іспит-тест на професійну відповідальність. Безумовно, військовий, мотивований на досягнення в діяльності, є відповідальним. Отже, освітні програми зарубіжних країн у підготовці офіцерських кадрів спрямовані на формування в них професійної відповідальності й стійкої мотивації досягнення успіху у військовій діяльності.

О.П. Ковальчук стверджує, що для розвитку іміджу армії в США застосовується стратегія виховання лідера-військовослужбовця (Army Levelopment Strategy – ALDS [4] – цілеспрямований процес становлення компетентного лідера з сильними позитивними рисами характеру на основі синтезу навчання і саморозвитку. На думку вченого, завдяки загальноармійській програмі CSF2 (США) здійснюється підготовка майбутнього армійського лідера – інтелектуально-розвинутої креативної особистості, здатної дотримуватися високих корпоративних морально-етичних стандартів військовослужбовців. У межах програми CSF2 проводяться спеціальні психологічні тренінги. Так, метою тренінгу впевненості є «зміцнення характеру завдяки методикам контролю офіцера за своїми думками, зосередження його уваги на позитивних та оптимістичних моментах, оволодіння конструктивними діями в екстремальних ситуаціях. Військовослужбовцям показують зв'язки між високою адаптивністю, гнучкістю психіки, прийняттям оптимальних рішень та успіхами в екстремальних ситуаціях. Психологічний тренінг досягнення цілей виходить за межі традиційного складання списку бажань, його мета – стимулювати розвиток особистості й загальної культури військовослужбовця, навчити його за допомогою психотерапевтичних технік уявляти образи досяг-

нення й вірити у проміжні та фінальні результати» [4, с. 56].

Американські військові психологи Ч. Валентайн, Ч. Брей, Д. Уолф, У. Карр, М. Кроуфорд, Р. Гане, У. Бойль розробляли основні PR-технології впливу на імідж військової структури. Вони вважають, що ефективність публік рилейшнз армій розвинених демократичних країн впливає на рейтинг довіри населення до армії та забезпечує стійкий позитивний імідж збройних сил. Тому під час підготовки курсанта надають перевагу соціально-психологічним аспектам формування особистості американського військового завдяки засобам психологічного впливу на свідомість і поведінку технік навчання, тренінгів, використання певних воєнних політичних настанов, розгалуженої мережі радіо- і телевізійних станцій та інших сучасних засобів комунікацій, внаслідок чого зростає престижність професії військовослужбовця.

Військовий психолог Великої Британії Н. Коупленд визначив такі основні умови успішного формування іміджу майбутнього офіцера: примус повинен бути замінений розкриттям усіх позитивних якостей особистості; почуття братерства і високий моральний дух кожного – вершина військової взаємодії. На думку Е. Діднера, найважливішими завданнями підготовки військового в збройних силах Німеччини є: подолання страху та недопущення паніки; поліпшення управління та зміцнення внутрішньогрупової злагоженості в екстремальних умовах. Вагомий внесок у дослідження проблем психологічної підготовки військових країн НАТО внесли такі дослідники США, як Є. Шілз, М. Яновіц, С. Москос, Р. Габріел, П. Севідж, С. Стауффер, Х. Сервін та інші. На їх думку, здатність військового вести тривалі бойові дії визначається його рівнем стресостійкості, а бойовий дух американського солдата залежить від стилю військового управління й міжособистісних стосунків [7].

Важливим для розуміння психологічних особливостей формування іміджу військового психолога у досвіді як зарубіжних країн, описаних вище, так і Збройних Сил України є питання ідентифікації особистості військового в процесі його соціалізації. Психологічна проблема ідентифікації вперше була розглянута З. Фрейдом та одержала подальший розвиток в працях Г. Парсонса і В. Парето, Л.С. Виготського, Л.М. Карамушки, Л.Е. Орбан-Лембрик та інших. У контексті вивчення цієї проблеми питання сприйняття і оцінки людини людиною вивчали А.А. Бодальов, А.М. Зімічева, А.А. Венгер, В.Н. Панферов та інші.

Ураховуючи специфіку психологічних чинників формування іміджу військового в зарубіжних країнах та Україні, нами розроблено соціально-психологічний тренінг формування позитивного іміджу офіцера-психолога як лідера-військового, внутрішнім змістом якого є вправи на актуалізацію

процесів ідентифікації з військовим оточенням, на основі яких курсант рефлексує значущі професійно-особистісні характеристики (емоційна стійкість, адекватна професійна самооцінка, професійна відповідальність, задоволеність військовою справою тощо). Головною метою цього тренінгу є формування в курсантів такого рівня відповідальності й професійних і комунікативних компетенцій, за якого вони стають здатними чітко дотримуватися суворих вимог етичного кодексу у сфері кадрового управління військовими людськими ресурсами, бути готовими до діяльності в особливих умовах, викликати повагу й довіру в інших військових до себе, мати авторитет у своєму військовому оточенні.

У програмі цього тренінгу вагомими структурними компонентами є такі: оптимізація впевненого типу самоставлення у курсантів як чинника формування їх професійної самосвідомості; психологічне забезпечення розвитку лідерських якостей курсантів [1]; психологія мотивації досягнення успіху у військовій діяльності; професійна ідентичність військового, його права, обов'язки та відповідальність у прийнятті рішень в екстремальних ситуаціях як вагомими компонентами позитивного іміджу військово-професійної діяльності.

Таким чином, досвід психологічного забезпечення іміджу військовослужбовців зарубіжних країн є актуальним для практики поліпшення іміджу офіцерів-психологів ЗСУ. Загальними мотиваційними орієнтирами в іміджі ЗСУ та збройних сил зарубіжних країн є такі: цілеспрямоване формування в народній свідомості соціально-психологічних настанов щодо надійності й авторитету військового офіцера-психолога; спрямованість на національну культуру й миротворчі завдання; вимогливість до якості військової освіти такою мірою, якою формується висока професійна відповідальність самого курсанта; ефективність управління офіцерів-психологів; міжнародна співпраця й обмін зарубіжним досвідом у розв'язанні проблем реформування в інших країнах, а на прикладі нашої статті – вітчизняної військової освіти.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. У досвіді військових навчальних закладів України психологічними засобами формування іміджу військового психолога є такі: розвиток значущих особистісно-професійних якостей; позитивна мотивація досягнень у військовій діяльності; виховання в особового складу почуття патріотизму, гуманізму, людяності, національних цінностей згідно з Кодексом честі офіцера. У процесі професійного становлення курсанти усвідомлюють значущість обраної професії, її престиж у світі, в якому військова справа є однією з найскладніших. Засвоєння майбутніми офіцерами-психологами ідеалів, спонукань, цінностей – всього змісту військової професійної діяльності – сприяє інтеріоризації їх навчальної мотивації у внутрішню.

Спільним для підготовки офіцерських кадрів у вищих навчальних закладах як України, так і багатьох сучасних зарубіжних країн є те, що викладачі й командири армійських підрозділів надають вагоме значення мотиваційним чинникам формування іміджу особистості військового – це передусім професійна відповідальність, впевненість у собі, адекватна професійна самооцінка, позитивне ставлення до навчальної діяльності й військової професії, наявність стійкого мотиву досягнення успіху, професійні цінності.

На нашу думку, першочерговим завданням творення іміджевої культури військового соціального інституту нашої країни є запровадження інноваційних моделей навчання у співробітництві з країнами ЄС, а також включення до їх змісту навчального курсу «Психологія мотивації досягнення успіху у військовій діяльності», який ґрунтувався б на найкращих здобутках світового досвіду з одночасним збереженням традицій вітчизняної системи вищої освіти.

Література:

1. Агаєв Н.А. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: [метод. посібн.] / Н.А. Агаєв, О.М. Кокун, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, В.В. Остапчук. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
2. Агаєв Н.А. Теоретико-методологічні підходи до формування позитивного іміджу Збройних Сил України. *Вісник Національної академії оборони*. 2010, № 4 (7). с. 110–121.
3. Алещенко В.І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних Сил України: монографія. Харків, ХУПС. 2008. 238 с.
4. Ковальчук О.П. Система психологічного забезпечення військовослужбовців армії США: сучасний стан та перспективи України. *Вісник Національної академії оборони*. 2016, № 1 (47). С. 52–57.
5. Кокун О.М. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: [метод. посібн.] / О.М. Кокун, Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, В.В. Остапчук. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.
6. Костенко Ю.І., Малюга В.М.. Формування іміджу Збройних Сил України: проблеми та перспективи. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. С. 213–219.
7. Литвиненко Є.А. Теоретико-методологічні основи психологічної підготовки воїнів. Київ : ВГІ НАОУ. ЗНП № 3. 2001. С. 38–46
8. Петренко В.М. Методика воєнно-ідеологічної підготовки : навч. посіб. / В.М. Петренко, О.М. Шевченко. Суми : Сумський державний університет, 2017. 480 с.

9. Саватеев А.В. Психологические условия совершенствования имиджа командира курсантского подразделения : автореф. дисс. на соискание учёной степени к-та псих. наук : спец. 19.00.05 Военный университет. Москва, 2001. 19 с.
 10. Сірко Р.І. Особливості підготовки психологів у вищих навчальних закладах до діяльності в особливих умовах. *Особистість в екстремальних умовах* : збірн. Статей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, 2015. С. 88–91.
 11. Уткин В. Особенности воспитательной работы в ВС США, Великобритании и Франции. *Зарубежное военное обозрение*. 2001. № 11. URL: <http://militaryarticle.ru/zarubezhnoe-voennoe-obozrenie/2001-zvo/6792-osobennosti-vospitatelnoj-raboty-v-vs-ssha>.
 12. Шумейко А.П. Формування іміджу офіцера психолога: методологічно-дослідницький аспект. Запоріжжя: Теорія і практика сучасної психології, 2018. № 4. С. 207–213.
-

Шумейко А. П. Психологические факторы формирования имиджа будущего офицера-психолога Вооруженных Сил Украины и армий ведущих стран

В статье анализируются психологические факторы формирования имиджа офицера-психолога в военных вузах Украины. Выявлены существенные взаимосвязи мотивации с достижениями в военной деятельности и значимые личностные и профессиональные характеристики офицеров-психологов. Концепция профессионального имиджа была расширена и дополнена. Осуществлен сравнительный анализ мотивационных факторов формирования имиджа офицерских кадров Вооруженных Сил Украины и армий зарубежных стран в высшей школе.

Ключевые слова: имидж офицера-психолога, профессиональный имидж, мотивация к военной деятельности, идентификация, Вооруженные Силы Украины, вооруженные силы зарубежных стран, имидж армии, сотрудничество с НАТО и ЕС.

Shumeiko A. P. Psychological factors for forming the image of the future officer-psychologist of the Armed Forces of Ukraine and the armies of leading countries

The article analyzes the psychological factors of forming the image of an officer-psychologist in military higher educational institutions of Ukraine. Significant relationships of motivation with achievements in military activity and significant personal and professional characteristics of officer-psychologists are revealed. The concept of a professional image has been expanded and supplemented. The structure of the image of the future officer and the most significant motivational factors of its formation are considered. The comparative analysis of the motivational factors of forming the image of officer personnel of the Armed Forces of Ukraine and the armies of foreign countries in the high school is carried out.

Key words: image of officer-psychologist, professional image, motivation for military activity, identification, Armed Forces of Ukraine, armed forces of foreign countries, image of the army, cooperation with NATO and the EU.